

GRIGORE SILAȘI: LA RĂSPÂNTIA NAȚIONALISMELOR EUROPENE

Eleonora Sava – Universită Babeș-Bolyai
ariadna.sava@ubbcluj.ro

Title: Grigore Silași: At the Crossroads of European Nationalisms

Abstract – Grigore Silași was the first Romanian professor at the Royal Hungarian University from Cluj/ Kolozsvár, a city situated in the multi-ethnic region of Transylvania. This study proposes an analysis of the linguistic nationalism of Grigore Silași (professor of Romanian language and literature between 1872 and 1884) in the cultural, ideological, academic and political context of Transylvania of his time, as well as a comparison between his vision of language and that of his Hungarian colleagues, who shared the same nationalist perspective.

Keywords: Cultural Nationalism, Philology, University, Eastern Europe, Multi-ethnic Region

1. Introducere

Grigore Silași (1836-1897) a fost un filolog român din Transilvania (în prezent, parte a României; în timpul vieții lui Silași, principat semi-autonom din Imperiul Habsburgic; iar din 1867, parte a Ungariei, în cadrul Monarhiei Austro-Ungare). A fost primul profesor de limba română de la Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem (Universitatea Regală Maghiară Ferenc József) din Cluj/ Kolozsvár, unde a predat între 1872 și 1884. A ținut cursuri de limbă, literatură și folclor românesc, iar în 1887 a fost ales membru de onoare al Societății Academice Române (devenită, peste 2 ani, Academia Română). În 1884 a fost

obligat să se retragă de la universitate, pe motiv că ar fi ținut prelegeri în limba română și ar fi instigat la sentimente antinaționale și antimaghiare. Desigur, conținutul cursurilor era în linia naționalismului cultural al epocii. În plus, Silași era inițiatorul (în fapt, liderul) Societății studențești „Iulia”, o societate literară care, la fel ca celelalte asociații de acest tip din Austro-Ungaria, a jucat un rol politic important, ca instituție culturală în care se „construiau” identități naționale, prin activități de salvare, cultivare și propagare a limbii și a culturii¹. Așadar, predarea cursurilor în limba română a constituit mai curând pretextul pentru pensionarea sa forțată. Situația a fost considerată „primul și cel mai dur conflict etnic”² din Universitatea clujeană, activitatea lui Silași fiind interpretată, la momentul respectiv, în două moduri diametral opuse: de către Ministrul Educației din Ungaria, ca un act reprobabil pentru Universitate, iar de către intelectualii români, ca martiraj pentru educația și națiunea română. Cu toate că sunt divergente, ambele poziții pornesc de la un punct comun: suprapunerea limbă – națiune; atât universitarii maghiari, cât și intelectualii români din acea perioadă subînțeleg că *o națiune trăiește prin limba sa*, că limba conține *spiritul națiunii*; iată de ce a ținut cursuri într-o universitate maghiară în altă limbă echivalează nu doar cu nerespectarea legii învățământului, care impunea maghiara ca unica limbă de predare (v. *Infra*, secțiunea 4), ci și cu o ofensă adusă universității, ca parte a statului maghiar. În aceeași logică, intelectualii români consideră acest lucru un act eroic pentru națiunea română. Avem de-a face, în ambele cazuri, cu o manifestare a naționalismului lingvistic, ca parte a naționalismului cultural (v. *Infra*, secțiunea 2). *Patriotismul* lui Silași este adeseori apreciat în studii și articolele scrise de români pe parcursul secolului XX, când Transilvania era deja parte a României. În aceste studii, patria e confundată cu națiunea, prin proiectarea retrospectivă a situației politice actuale asupra secolului al XIX-lea. Pentru Silași, însă, lucrurile stăteau diferit; patria era Ungaria, iar națiunea era română, așadar patria nu coincidea cu națiunea. Iată declarația făcută în fața Consiliului Facultății de Filosofie, Litere și Istorie de la Universitatea din Cluj, în 19 mai 1884: „Domnilor, Ungaria este țara mea, aici m-am născut și aici vreau să mor, chiar și cerșetor!”³. Este limpede că naționalismul cultural nu funcționa în acea perioadă în cadrul categoriilor naționale care se vor constitui mai târziu. Desigur, activismul cultural al lui Silași (și al altor intelectuali

români din Transilvania vremii) înseamnă implicare politică, care va duce, peste câteva decenii, la formarea statului național unitar român, după cum naționalismul cultural maghiar va duce, în timp, la formarea statului național maghiar. Consider, însă, că riscăm să denaturăm faptele dacă le privim într-un context geo-etnic și politic care s-a cristalizat mai târziu (v. *Infra*, secțiunea 2).

Dacă articolele scrise până acum discută contribuția didactică, științifică și/ sau politică a lui Silași din perspectiva istoriei ulterioare a României, ideile sale filologice fiind raportate la cele ale altor lingviști, folcloriști sau militanți români, acest studiu propune o analiză a naționalismului lui Silași în contextul cultural-ideologic, universitar și politic al Transilvaniei din vremea sa și compararea viziunii sale despre limbă cu cea a colegilor săi maghiari din Austro-Ungaria, care împărțeau aceeași perspectivă naționalistă.

Născut în Imperiul Habsburgic, școlit în limba maghiară, făcând studii superioare la Viena și trăind aici vreme de 16 ani, dintre care 10 ca vice-rector al Seminarului Teologic greco-catolic „Sfânta Barbara”, cunoscând 8 limbi străine (maghiara, germana, latina, greaca, franceza, italiana, engleza și limbile semitice⁴), Silași era la curent cu bibliografia de specialitate europeană. Aceeași bibliografie a irigat și scrierile intelectualilor maghiari ai timpului, așa încât vom regăsi același imaginar al limbii atât în articolele filologului român, cât și în cele ale colegilor săi unguri. De asemenea, lucrând vreme de 12 ani la Universitatea Regală Maghiară din Cluj, a avut relații colegiale strânse cu profesori maghiari, a citit aceleași reviste și cărți și a avut convingeri similare. Iată de ce consider că există legături implicite între scrierile acestora, care ar trebui văzute nu doar ca argumente referitoare la probleme lingvistice specifice, ci și ca forme ale angajamentului cultural în construirea celor două națiuni, română și maghiară. Susținând cultivarea „limbii naționale” prin cursuri universitare, publicații etc., și unii, și alții au situat națiunea în centrul loialității politice. Însă în Transilvania multietnică, asta însemna ciocnirea între două proiecte naționaliste diferite.

2. Circumscriere teoretică

Textul de față îmbină istoria culturală cu antropologia lingvistică: în prima parte, voi fructifica trei principii teoretice demonstrate de

Joep Leerssen într-un studiu de istorie culturală dedicat naționalismului romantic european⁵, iar în secțiunea finală voi comenta un corpus de texte din perspectiva antropologiei lingvistice. Astfel, pornesc de la următoarele premise:

- a) *Orice naționalism este naționalism cultural*, pe de o parte, pentru că

însuși conceptul care stă la baza naționalismului, cel de *națiune*, se referă la un agregat de oameni al cărui «caracter specific» este constituit, cel puțin parțial, de factori culturali precum limba sau conștiința istorică – factori care aparțin domeniului reflecției, discursului, artelor și științei, mai degrabă decât celui al deciziilor politice sau al acțiunii sociale,

iar pe de altă parte, pentru că

în nicio altă ideologie sau mișcare politică îmbrățișarea reciprocă dintre conștientizarea culturală autodefinitoare și cererile social-politice nu este atât de intens împletită ca în cazul naționalismului⁶.

- b) *Naționalismul începe ca o „cultivare a culturii”*, iar aceasta are în centru *filologia*, înțelegea, sub influența lui Vico, ca domeniu de studiu pe care în zilele noastre l-am numi, în linii mari, științele culturale⁷. În secolul al XIX-lea, noțiunea de *cultură* acoperă o paletă extrem de largă de activități: înființarea de gimnazii, licee, universități, ziare și reviste, teatre, muzee, biblioteci, societăți literare, publicarea unei literaturi naționale, culegerile de folclor, cultivarea limbii prin redactarea de gramatici, dicționare etc.

Această *cultivare a culturii* stă la baza [...] preocupării științifice, creative și de propagandă politică a naționaliștilor pentru limbă, pentru basme populare, istorie, mituri și legende, proverbe, vechime tribală/juridică, mitologie, moșteniri antice etc. Toate acestea sunt, într-o anumită conjunctură istorică, scoase din contextul lor de origine de către o *elită filologică profesionistă*; ele sunt recontextualizate și instrumentalizate pentru nevoile și valorile moderne; și sunt investite cu un nou simbolism și statut național⁸.

Conform lui Miroslav Hroch, există trei momente distincte în cultivarea culturii, care se suprapun celor trei etape succesive ale mișcărilor naționale:

Mai întâi, un mic cerc original de intelectuali redescoperă cultura și trecutul național și formulează ideea de națiune (faza A). Urmează procesul crucial de diseminare a ideii de național de către agitatorii-profesioniști care politizează naționalismul cultural în orașele în creștere (faza B). În cele din urmă, starea de implicare populară în naționalism creează o mișcare de masă (faza C)⁹,

care va duce la formarea statelor naționale. Însă „cultivarea culturii” rămâne un obiectiv important și în agenda noilor state suverane.

- c) *Naționalismul cultural necesită o abordare comparativă internațională.* Naționalismele culturale au fost studiate *post-hoc*, de către intelectuali din noile națiuni, care interpretau fenomenele din faza A prin raportare la ceea ce s-a creat în faza C, proiectând „o hartă mentală a Europei din secolul al XX-lea într-un peisaj etnocultural de la începutul sau mijlocul secolului al XIX-lea”¹⁰, cu toate că, în multe cazuri, primele etape ale naționalismelor culturale s-au desfășurat în afara statelor care au apărut ulterior. Este și cazul naționalismelor culturale din Transilvania, regiune multiethnică, care au fost cercetate adesea din perspectiva statelor formate în 1918. O abordare comparativă va ține seama pe de o parte de contextul geo-politic și cultural al epocii discutate, iar pe de altă parte, va situa faptele în cadrul unei rețele intelectuale europene, întrucât „naționalismul, cu siguranță în manifestarea sa culturală din «faza A», este o pandemie europeană cu adevărat internațională”¹¹.

3. Universitatea din Cluj în spațiul dintre proiectul imperial și proiectele naționale

Înființarea Universității din Cluj poate fi încadrată în faza A, fiind una dintre multele activități culturale care articulează proiectul naționalist maghiar, însă trebuie privită în condițiile speciale care caracterizează spațiul multicultural austro-ungar. După 1867, când devine autonom în cadrul Monarhiei Austro-Ungare, Regatul Ungar (Transleithania) se află în câmpul unei duble tensiuni: pe de o parte cu partea austriacă a monarhiei (Cisleithania), iar pe de altă parte cu proiectele identitare care se extindeau dincolo de granițele sale, inclusiv cel al românilor. În acest context, „un concept de identitate legat de limbă câștigă treptat

importanță”¹², iar universitățile din imperiu suferă schimbări semnificative care corespund evoluțiilor politice ale statului și culturii acestuia. În Cisleithania, existau universități la Viena, Graz, Innsbruck, Praga, Cracovia, Lemberg/Liov și Cernăuți. Ungaria, însă, care rămăsese în urmă în procesul de înființare a universităților, avea, până în anii 1870, o singură universitate, la Budapesta, iar maghiara înlocuise progresiv latina ca limbă de predare. După Compromisul austro-ungar, guvernul ungar a dezvoltat rețeaua învățământului superior, primul pas fiind crearea universității din Cluj/ Kolozsvár în 1872. Situat în Transilvania multietnică, Clujul a fost ales din rațiuni politice și geografice care vizau întărirea maghiarității: „cultura fiind un pilon al maghiarizării, universitatea era o necesitate pentru a forma elite vorbitoare de limbă maghiară, deci era crucial să fie creată într-o regiune de contact între diverse minorități”¹³. Cursurile predate în limba maghiară în Universitatea din Cluj întăresc puterea politică a statului.

4. Limbi și etnii la Universitatea din Cluj

Recensămintele din Ungaria vremii au înregistrat șapte limbi, corespunzând tot atâtor grupuri etnice: maghiara, germana, slovacă, româna, rutena, sârba și croata. Evreii, armenii și romii nu apar în aceste recensăminte, fiind înregistrați ca vorbitori de maghiară¹⁴. Iată de ce „problema școlară [...] nu a fost niciodată doar despre educație: școlile au avut un rol crucial în lupta de construire a discursurilor culturale naționale”¹⁵, iar universitățile, ca instituții aflate în vârful ierarhiei educaționale, nu făceau excepție. Limba statului fiind maghiara, „toate instituțiile au fost progresiv maghiarizate, începând cu sistemul școlar”¹⁶, pentru că „nicio altă limbă nu putea fi tolerată în învățământul public”¹⁷. Legea privind predarea limbii maghiare în instituțiile academice din sistemul public, adoptată în 1879 (1879: XVIII. törvénycikk a magyar nyelv tanításáról a népoktatási tanintézetekben)¹⁸, a generat obiecții din partea minorităților, rămânând nesatisfăcută cererea românilor ardeleni, formulată de mai multe ori, ca limba lor să fie considerată „paritetică”, adică să fie recunoscută ca limbă oficială alături de maghiară, cum se decretase în Dieta din 1863-1864. Această cerere trebuie pusă în contextul demografic al Transilvaniei vremii: în anul 1880, românii re-

prezentau 54,9% din totalul populației, maghiarii 25,2%, germanii 12%, sârbii și croații 1,3% etc.¹⁹.

La Universitatea Regală Maghiară din Cluj, limba de predare este exprimată explicit în denumirea instituției, aceasta fiind folosită și pentru predarea altor limbi și literaturi: germana, asumată de Hugó von Meltzl, și româna, al cărei titular era Grigore Silași. Astfel, „practica predării unei limbi și literaturi străine printr-o altă limbă, națională, la sfârșitul secolului al XIX-lea a împiedicat procesul de naționalizare a culturilor și literaturilor”²⁰.

Ar fi interesant să știm de unde proveneau studenții lui Silași, însă în registrele universității nu e notată etnia lor, iar în primii ani nici limba maternă, ci doar religia. În 1872, când este înființată Universitatea din Cluj, sunt doar 21 de studenți înscriși la Facultatea de Filosofie, Litere și Istorie, dintre care sunt 10 romano-catolici, 8 reformați, 2 greco-catolici și 1 luteran. La o distanță de 10 ani, în anul academic 1882-1883, din totalul de 71 de studenți înscriși, 31 sunt romano-catolici, 23 reformați, 7 unitarieni, 4 luterani, 4 greco-catolici și 2 ortodocși²¹. Acest tablou poate fi relaționat cu datele recensământului din 1910 care arată că, la acea dată, Transilvania era

un mozaic confesional fără o credință dominantă demografic. În 1910, cel mai mare grup religios, ortodocșii, reprezenta 30% din populație iar greco-catolicii 28%, în timp ce ceilalți erau dispersați în unități inegale din punct de vedere geografic între calviniști (14,7%), romano-catolici (13,4%), luterani (9%), unitarieni (2,6%) și israeliți (2,1%)²².

Din anul 1892, cataloagele universității menționează și limba maternă, însă aceasta nu indică întotdeauna etnia, întrucât

evreii, de pildă, își declarau ca limbă maternă maghiara, eventual germana (foarte puțini), ceea ce îi includea în rândul maghiarilor sau al germanilor. S-a întâmplat ca și din rândul slovacilor, rutenilor și românilor, unii să declare maghiara ca limbă maternă. Aceasta și datorită faptului că, trăind în zone sau localități cu populație majoritar maghiară, ei ajunseseră, cu timpul, să prefere respectiva limbă ca limbă de comunicare²³.

Registrele universității reflectă două concepții diferite despre etnie: una în care religia definește apartenența etnică, iar din 1892, limba devine criteriul de definire a apartenenței indivizilor la un grup național

(prin suprapunerea etnie – limbă). Naționalitatea în sine nu este menționată, fapt simptomatic pentru Ungaria timpului respectiv:

centralismul statului maghiar trebuia să fie un mandat împotriva dezvoltării regionalismului și, în consecință, a naționalismului. Aceasta s-a bazat parțial pe conceptul medieval de *maghiaritate* (*hungarus*, moștenit din folosirea latinei), ceea ce înseamnă că toți cei care locuiau în regat erau maghiari, indiferent de origine și limba maternă²⁴.

Nu știm câți studenți au frecventat cursurile lui Silași, nici căror grupuri etnice le aparțineau aceștia. Datele din Arhivele Universității arată că la Facultatea de Filosofie, Litere și Istorie sunt destul de puțini studenți: doar 21 în 1872 (dintre care 2 români), respectiv 71 peste 10 ani (dintre care 6 români, dacă ne ghidăm după confesiune). Putem bănuși că și studenți de alte etnii îi audiază cursurile, fapt care poate justifica predarea în limba maghiară, ca limbă cunoscută de toți. De altfel, în declarația pe care o dă în 1876, în fața Consiliului Facultății, când este tras la răspundere în legătură cu acuzațiile ce i se aduc în presa maghiară din Cluj, Silași susține că

poate face referire la foștii săi studenți vorbitori de maghiară, care ar confirma că nu a ținut cursuri în limba română. Întrucât acum are doar studenți vorbitori de română, se întâmplă din când în când ca, de dragul studenților care nu vorbesc bine maghiara, să explice anumite lucruri și în limba română, însă prelegerile sale sunt întotdeauna ținute în limba maghiară²⁵.

Predând cursuri de limbă, literatură și folclor românesc unor studenți de alte etnii, Grigore Silași poate fi privit și ca un mediator cultural, cu atât mai mult cu cât universitatea nu este o adițiune de indivizi izolați, de etnii diferite, ci o comunitate ai cărei membri împărtășesc idei și valori comune.

5. Limba – instrument de construire a unei comunități imaginate

Deși prelegerile lui Silași nu s-au păstrat, o parte din conținutul lor poate fi reconstituit din articolele și cărțile sale. Regăsim, de pildă, cursul de folclor din 1875/1876 și 1876/1877 în ciclul celor 20 de articole publicate în revista *Transilvania*²⁶ din Brașov, pe parcursul anilor 1876

și 1877, sub titlul *Romanulu în poesi'a sa poporale. Studiu asupra tuturor ram[ur]ilor poeziei populare române*, iar viziunea sa asupra limbii, care va fi constituit fundamentul cursurilor universitare, e redată în lucrarea *Renascerea limbei românești în vorbire și scriere*, publicată atât sub forma unui ciclu de studii în revista *Amicul familiei* din Gherla, între 1879-1881, cât și sub forma volumului omonim, tipărit în 3 fascicule, între 1879 și 1885, la Cluj și Gherla. Corpusul pe care îl propun în continuare conține idei selectate din aceste două cicluri de prelegeri academice, devenite articole în presa românească a vremii. Dacă la universitate, cursurile aveau o audiență restrânsă, conținutul lor putea fi propagat prin presa scrisă spre un număr mai mare de cititori. Se constituia în acest fel un „public”, adică o comunitate mai largă decât cea studentască, care se imagina într-un anumit fel. Iar modul în care se forma această imagine despre sine a comunității era construit chiar prin articolele din presă, inclusiv cele ale lui Silași, care avea (în plus față de alți contributory) prestigiul de profesor universitar.

În continuare, voi urmări ideea că Grigore Silași și intelectualii maghiari împărtășeau aceeași concepție asupra limbii, printr-un corpus care conține cinci idei centrale despre limbă, recurente în perioada respectivă. Primele patru sunt așezate în formă tabelară, pentru a evidenția similitudinile dintre texte. Al cincilea este un fragment în care Grigore Silași citează un studiu al unui lingvist maghiar pentru a susține purismul lingvistic, ceea ce dovedește că l-a citit, că e în total acord cu viziunea lui și că îl consideră o autoritate în domeniu. De altfel, asemenea citate din autori maghiari pot fi întâlnite în repetate rânduri în articolele lui Silași. Am păstrat întocmai ortografia autorului, considerat ultimul reprezentant al școlii latiniste în filologia românească.

a) *O limbă – o națiune:*

„Unu poporu traiesce că atare in limb'a si prin limb'a sa” (Grigore Silași, 1876) ²⁷ .	“Nemzetképen addig élünk, míg e szent örökséget megőrizzük (anyanyelvünknek)” [Trăim ca națiune doar atâta timp cât păstrăm această moștenire sacră (limba maternă)] (Pulszky Ferencz, Gyulai Pál, 1878) ²⁸ .
---	--

b) *Limba este cel mai prețios tezaur moștenit de la strămoși:*

„Dulcea-ne limba națională forma tezaurului nostru cel mai pretios, eredită de la străbuni” (Grigore Silași, 1879)²⁹.	“Anyanyelvünk őseinkről ránk maradt legdrágább örökségünk” [Limba noastră maternă este cel mai valoros tezaur pe care ni l-au lăsat strămoșii] (Pulszky Ferencz, Gyulai Pál, 1878)³⁰.
---	---

c) *Din valoarea ei excepțională decurge, implicit, importanța cultivării ei:*

„Ar fi de doritu, ar fi tempulu supremu, se mai învățiamu odată și noi Românii unu picu de disciplina în tôte, înca și în cestiunile privitorie la dulcea-ne limba națională, la scrierea, regularea și cultivarea ei” (Grigore Silași, 1878)³¹.	“A Magyar Tudományos Akadémia lelkes alapítóinak szándéka értelmében a tudományok művelésén kívül különösen anyanyelvünknek, nemzetünk e legdrágább kincsének ápolását tartotta mindig és tartja szem előtt mostis folytonosan” [În conformitate cu intenția fondatorilor săi entuziaști, pe lângă practicarea științelor, Academia Maghiară de Științe a acordat întotdeauna o atenție deosebită îngrijirii limbii noastre materne, cel mai prețios bun al națiunii noastre] (Pulszky Ferencz, Gyulai Pál, 1878)³².
--	--

d) *Valoarea limbii duce la glorificarea ei, limba maternă fiind văzută ca excepțională, în comparație cu altele:*

„Fisionomi’a ei în generale totu a pastratu trăsăturile originale, frumoșe, clasece ale descendentiei sale italece; trăsături, nu într’unu punctu alu structurii sale, înca mai originali, mai primitive și mai stravechie decât ale sororilor sale apusene. Deunde unii erudiți nu se indoiră a o dechiară chiaea limbelor neolatine (Bruce-Whyte, <i>Histoire des langues romanes</i>, Paris 1841, I, p. 204-207, 215-216)” (Grigore Silași, 1879)³³.	“Hát a latin nyelv, hát a német nyelv nem szegény a mienkhez képest? Fordítsuk csak latinra, németre Aranyt vagy Petőfit, s meglátjuk, hogy minden második szavuknál megakadunk” [Nu este latina, sau germana, de altfel, săracă în comparație cu limba noastră? Nu trebuie decât să încercăm să traducem Arany sau Petőfi în latină sau germană, și cineva se va împotmoli la fiecare al doilea cuvânt al lor] (Volf György, 1872)³⁴.
---	--

- e) Presupusa excepționalitate a limbii constituie argumentul forte pentru purismul lingvistic, în special în privința respingerii împrumuturilor. Textul de mai jos este inspirat din lucrarea *Cuvinte străine și eronate în limba maghiară*, publicată la Budapesta, cu 6 ani mai devreme, de profesorul și lingvistul maghiar Sándor Imre, ale cărui idei despre limbă sunt împărtășite de Silași:

Cuvențele, formele gramatecali, sintasea unei limbe aru trebui se fia espresiunea firéscă a dîsei desvoltatiuni interne; conceptele nóue sî numirile loru aru trebui se se derive prein misticele canaluri intime ale contactului spiretuale, órecumu asiá, precumu dicemu despre cutări morbi, cà infectandu atmosfer'a se propaga prein aeru; ide'a nóua, conceptulu nou acolo aru trebui se se incuibe mai antâiu sî se prindă radecine, unde semtiulu limbale, puterea creatória de limba fóra indoiéla e mai mare, mai curata sî mai necorupta, adeca la mas'a poporului, la vlogu. Cu unu cuventu: in asemenarea dein vorba puterea de viétia a pomului ar fi se fia limb'a cu organismulu ei dein leintru, éra pamentulu nutritoriu cu suculu lui poporulu. Numai asiá ideele sî conceptele nóue aru capetá totdeun'a forma sî numire adevveratu natiunale, conforme tipului sî caracterului natiunei respective; numai asiá firea individuale a unei limbe, viétia ei si caractru'-i natiunale s'aru poté padî neatinse, déca ea s'ar desupî óresícumu de sene, cá flórea (Sándor Imre, *Idegen és hibás szöllások a magyar nyelvben*, Budapest 1873, p. 5)³⁵.

Corpusul selectat conține fragmente de texte publicate între 1872 și 1879, în care sunt formulate câteva dintre ideile proeminente ale epocii privitoare la limbă. Punerea lor față în față demonstrează faptul că ideile lui Silași sunt similare cu cele ale confrăților maghiari și ilustrează aceeași ideologie lingvistică naționalistă. Fundamentul naționalismului lingvistic îl constituie ideea herderiană a limbii ca pilon central al națiunii (*o limbă – o națiune*). Propagarea acestei idei și a altora care decurg din ea, prin diverse mijloace (prelegeri universitare, întruniri ale asociațiilor literare, presă, volume publicate etc.) duce la formarea unui public care le creditează și le susține, construindu-se astfel o comunitate imaginată. Așa cum a demonstrat Susan Gal, prin dezbaterile cu privire la limbă din Ungaria multietnică a celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea,

gânditorii, editorii, ziariștii [...] și politicienii maghiari au creat literalmente limba maghiară, împreună cu imaginea sa populară. În acest proces, ei au creat, de asemenea, categorii de identitate care au

format granițe *externe*, definind ceea ce era „maghiar” față de restul lumii. În același timp, au format granițe *teritoriale* care defineau ce parte a populației era considerată cu adevărat maghiară; ce parte ar fi fost imaginată, considerată de la sine înțeleasă drept „publicul” anonim sau „oamenii” care vorbeau această limbă³⁶.

Cursurile, articolele și volumele publicate de Silași în aceeași perioadă vor fi contribuit, probabil, la rândul lor, la formarea unei alte comunități imaginate, care se identifica prin limba română. Dar, deși ideile exprimate sunt similare, în Ungaria multiethnică, ele au participat la proiecte culturale și politice diferite, pentru că atât elitele românești, cât și cele maghiare le-au utilizat pentru a-și construi identitatea proprie.

6. Concluzii

Așa cum a reieșit pe parcursul acestui articol, în Europa secolului al XIX-lea, *filologia înseamnă ideologie* și nu poate fi înțeleasă în afara acesteia, iar *activismul cultural înseamnă implicare politică*. În consecință, scrierile filologilor din acea epocă nu pot fi privite decât în contextul angajamentului lor cultural și (implicit) politic. În privința elitelor din regiunile multietnice, perspectiva istorică și comparativă este esențială, pentru că aici vorbim nu despre un singur naționalism, ci despre proiecte naționaliste multiple. Este și cazul profesorului Grigore Silași de la Universitatea din Cluj, pe care acest articol încearcă să-l scoată din grila naționalismului la singular și să-l așeze în contextul epocii sale, la răspântia mai multor naționalisme europene.

- ¹ „Organizațiile «politice» erau în general ascunse în spatele asociațiilor culturale sau caritabile [...]. Grupurile naționale au început să își organizeze propriile asociații de îndată ce legile constituționale le-au permis. Primul lor obiectiv a fost acela de a-și «educa» compatrioții, învățându-i sentimentele naționale pe care nu le cunoșteau neapărat. Asociațiile au jucat un rol-cheie în «inventarea» tradițiilor, a conștiinței istorice și a memoriei”. Catherine Horel, *Multicultural Cities of the Habsburg Empire. 1880-1914. Imagined Communities and Conflictual Encounters*, Central European University Press, Budapest-Vienna-New York 2023, p. 234.
- ² Levente T. Szabó, *Cultural brokers, forms of hybridity and the emergence of the first International Comparative Literary Journal*, în *Philobiblon*, XXII, 2, 2017, pp. 67-80: p. 78.
- ³ Arhivele Naționale din Cluj, fond nr. 315. Documente ale Facultății de Litere, Lingvistică și Istoria Științelor, 19 mai 1884, apud Márta Nagy-Zabán, *The Relationship Between National Identity and Literature Education in Cluj in the Last Quarter of the 19th Century*, în *Storia, identită e canoni letterari*, a cura di Ioana Both, Ayse Saraçgil e Angela Tarantino, Firenze University Press, Firenze 2013, pp. 207-216: p. 212.
- ⁴ În 1879-1880, Silași ține cursul de limbi semitice la Universitatea din Cluj: „Ministrul de culte și învățământ în 1879 propuse și Maiestatea Sa mă numi și profesor îndreptățit (jogositott tanár) al limbilor semitice” (Grigore Silași, *Autobiografie*, în *Tribuna*, Sibiu, 8, 1897, p. 30).
- ⁵ Joep Leerssen, *The Cultivation of Culture. Towards a Definition of Romantic Nationalism in Europe*, Opleiding Europese Studies, Working Papers European Studies, Universiteit van Amsterdam, Amsterdam 2005.
- ⁶ Ivi, p. 5.
- ⁷ Despre apariția și dezvoltarea filologiei în secolul XIX și influența gândirii lui Vico asupra acestui domeniu, vezi și Joep Leerssen, *The Rise of Philology. The Comparative Method, the Historicist Turn and the Surreptitious Influence of Giambattista Vico*, în Rens Bod-Jaap Maat-Thijs Weststeijn (eds.), *The Making of the Humanities*, II, Amsterdam University Press, Amsterdam 2013, pp. 23-35.
- ⁸ Joep Leerssen, *The Cultivation...*, pp. 22-23.
- ⁹ Pasajul reprezintă o sinteză a teoriei lui Hroch, realizată de Anthony D. Smith, în *Nationalism and modernism. A critical survey of recent theories of nations and nationalism*, Routledge, London 1988, p. 56, apud Joep Leerssen, *The Cultivation...*, p. 10.
- ¹⁰ Joep Leerssen, *The Cultivation...*, p. 15.
- ¹¹ Ivi, p. 17.
- ¹² Jan Surman, *Universities in Imperial Austria, 1848–1918. A Social History of a Multilingual Space*, Purdue University Press, West Lafayette 2019, p. 2.
- ¹³ Catherine Horel, *Multicultural Cities...*, p. 219.
- ¹⁴ Ioan Bolovan-Sorina P. Bolovan, *Transylvania until World War I. Demographic*

- Opportunities and Vulnerabilities (II)*, în *Transylvanian Review*, XVIII, 2, 2009, pp. 133-135: pp. 134-135.
- ¹⁵ Catherine Horel, *Multicultural Cities...*, p. 227.
- ¹⁶ Ivi, p. 64.
- ¹⁷ Ivi, p. 165.
- ¹⁸ Márta Nagy-Zabán, *The Relationship...*, p. 213.
- ¹⁹ Ioan Bolovan-Sorina P. Bolovan, *Transylvania until...*, p. 135.
- ²⁰ Tímea Berki, *Interférences de l'histoire littéraire. Traités en langue hongroise sur la littérature roumaine au tournant du XXème siècle*, în *Dacoromania Litteraria*, VI, 2019, pp. 21-28: p. 22.
- ²¹ Cornel Sigmirean, *Universitatea „Ferenc József” între anii 1872-1919*, în *Istoria Universității „Babeș-Bolyai”*, coord. Ovidiu Ghitta, Mega, Cluj-Napoca 2012, p. 121.
- ²² Victor Karady-Borbála Zsuzsanna Török, *Introduction*, în Id. (Eds.), *Cultural Dimensions of Elite Formation in Transylvania (1770–1950)*, EDRC Foundation, Cluj-Napoca 2008, pp. 7-14: pp. 7-8.
- ²³ Cornel Sigmirean, *Universitatea „Ferenc József”*, p. 123.
- ²⁴ Catherine Horel, *Multicultural cities...*, p. 63.
- ²⁵ Arhivele Naționale din Cluj, fond nr. 315. Documente ale Facultății de Litere, Lingvistică și Istoria Științelor, 25 octombrie 1876, apud Márta Nagy-Zabán, *The Relationship ...*, p. 210.
- ²⁶ Titlul complet al revistei este: *Transilvani'a. Fői'a Asociatiunei transilvane pentru literatur'a și cultur'a poporului romanu*.
- ²⁷ Grigore Silași, *Romanulu în poesi'a sa poporale. Studiu asupr'a tuturor ramilora poesiei populare romane*, în *Transilvania*, Brașov, 18, 1876, p. 207.
- ²⁸ Ferencz Pulszky-Pál Gyulai, *A magyar közönséghez! Fölhívás egy nemzeti ügy támogatására*, în *Magyar Nyelvőr*, 7, 1878, p. 145, apud Péter Maitz, *Linguistic nationalism in nineteenth-century Hungary. Reconstructing a linguistic ideology*, în *Journal of Historical Pragmatics*, 9 (1), 2008, p. 25.
- ²⁹ Grigore Silași, *Renascerea limbei românești în vorbire și scriere*, în *Amicul familiei*, 1879, Cursul II, semestrul I, p. 2.
- ³⁰ Ferencz Pulszky-Pál Gyulai, apud Péter Maitz, *Linguistic nationalism ...*, p. 25.
- ³¹ Grigore Silași, *Renascerea limbei...*, în *Amicul familiei*, 1879, Cursul II, semestrul I, p. 4. Aici Silași citează dintr-un text al său, publicat în *Familia*, 54, 1878.
- ³² Ferencz Pulszky-Pál Gyulai, apud Péter Maitz, *Linguistic nationalism...*, p. 25.
- ³³ Grigore Silași, *Renascerea limbei...*, în *Amicul familiei*, 1879, Cursul II, semestrul I, p. 4.
- ³⁴ György Volf, *Idegen csemeték. Fattyú hajtások: Hamis*, în *Magyar Nyelvőr*, 1, 1872, p. 343, apud Péter Maitz, *Linguistic nationalism...*, p. 31.
- ³⁵ Grigore Silași, *Renascerea limbei...*, în *Amicul familiei*, 3, 1879, p. 29.
- ³⁶ Susan Gal, *Linguistic Theories and National Images in 19th century Hungary*, în *Pragmatics*, V, 2, 1995, pp. 155-156: p. 156.

RECENSIONI

a cura di Jessica Andreoli

